

RECENZE

Renesanční poesie. K vydání připravila a přeložila Helena Businská; předmluvu a životopisy napsal Jan Martínek. Vydala Academia, Praha 1975, 324 + XII stran (předmluva).

Touto knihou, vydanou jako 33. svazek Památek staré literatury české, splácí česká literární věda aspoň zčásti starý dluh vůči sobě i vůči neodborné veřejnosti. Bylo totiž třeba pořídit z rozsáhlé latinské tvorby renesančního období, těžko dostupné ve starých tiscích a rukopisech, reprezentativní výběr, který by zájmem vědy posloužil otištěním originálních textů s nejnmutnějším kritickým aparátem a zájmem širší čtenářské obce neodborníků českým překladem, vysvětlivkami a informativními pasážemi. Po takové antologii se volalo dlouhá desetiletí, více než deset let byla už připravena k tisku a teprve v roce 1975 vydána. Ze léta od dokončení rukopisu do jeho vytištění práci tohoto typu neprospějí, je samozřejmé, vždyť i překladatelská metoda se poměrně rychle vyvíjí.

Nad výběrem se nabízí především otázky metodologické. Latinská veršovaná tvorba z doby renesance je nejrozsáhlejší oblastí staročeského písemnictví, vytvořenou několika tisíci autory. Pouhé její evidování není dosud ukončeno: Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století dosáhla v roce 1973 svým 4. svazkem písmene Ř a neznámé básně se jistě budou objevovat i po vydání zbytku Rukověti a doplňků k ní, neboť v nejedné zahraniční knihovně či archivu lze ještě předpokládat nové nálezy. Značný kvantitativní rozsah této produkce je vysvětlitelný tím, že veršování v antickém duchu se žáci humanistických škol učili (jejich básně vznikaly spíše ze cviku nežli z inspirace a z nadání), a tak se nám z doby jejich studií i po něm dochovaly tisíce básní, které jsou převážně nepůvodní, závisí většinou na Vergiliovi, Horatiovi a jiných klasicích. Rozlišit v této tvorbě odvozené od originálního je stálým úkolem badatelů, jejichž obrozenským předchůdcům se podařilo objevit a určit některé vrcholy této tvorby, které zatím nebyly zpochybněny. Recenzovaný výbor přináší básně 38 humanistických autorů, čímž jistě chce odlišit tvůrce pozoruhodné od vyložených epigonů, ale mezi zařazenými básníky se už nesnaží o hierarchizování. Jisté náběhy k diferenciaci a hodnocení se sice vyskytnou v předmluvě a v poznámkovém aparátu, přesto by snad bylo vhodné provést periodizaci této produkce a rozlišení uvnitř jednotlivých period. Při nutné abstrakci se v předbělohorské latinské poezii rýsuji dva předěly, a to ve 20. letech a v polovině 70. let 16. století, přičemž v poezii raného humanismu zůstává vůdčím zjevem Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, v periodě od dvacátých let do počátku doby rudolfinské dominuje tvorba družiny Jana Hodějovského z Hodějova s největším básníkem Matoušem Collinem z Chotěřiny a konečně v poslední vývojové fázi jsou nejnadanějšími latinskými poety Jiří Carolides a Jan Campanus. Ve všech třech fázích tvoří spisovatelé spjatí s pražskou univerzitou, kterou podle Martíneka „téměř všichni latinští básníci, s výjimkou Němců a katolíků, uznávali za centrum humanistických literárních snah a za hlavu všech literárních okruhů“ (str. X; z tohoto hlediska jsou významné Martínekovy studie, v edici necitované, *Příspěvek k poznání vlivu univerzity na rozvoj humanistické literární činnosti v českých zemích*, Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis X, 2, 1969, str. 7–16, a *Vztah: předních latinsky píšících humanistů v Čechách k pražské universitě*, tamtéž XIV, 1–, 1974, str. 7–18).

Autoři různorodých básní (lyrických, epických, dialogických aj.) jsou v antologii seřazeni v podstatě chronologicky, což ovšem neznamená jejich začlenění do vývojové perspektivy. Z hlediska druhového jsou zastoupeny nejzajímavější a nejjrekventovanější druhy tehdejší příležitostné poezie. Do ní patřila genethliaca (básně gratulační k narození nebo k narozeninám), epithalamia (k svatbě), panegyrica (pochvalné, oslavné), propemptica (přání štěstí odcházející osobě, většinou před nástupem cesty do ciziny), apobateria (vítání navrátilví se osoby), soteria (blahopřání k šťastnému zachránění), epicedia nebo epitaphia (básně soustrastné a pohřební) aj. Pro tyto i další druhy humanistické poezie používalo se různých veršových útvarů, z nichž nejčastěji se vyskytuje elegické distichon.

Údaj o uplatněném veršovém útvaru a ovšem i hlavní údaje životopisné a stručné textověkritické poznámky (ty se samozřejmě týkají jenom latinských textů, pro které ovšem zůstává ideálem edice kritická) i věcné vysvětlivky jsou obsaženy v poznámkovém aparátu, kde zjišťujeme některé nedůslednosti. Tak např. někdy je báseň, k níž kromě zmínky o její veršové formě se nevztahuje žádná vysvětlivka, uvedena, ale jindy nikoli, např. chybí údaj o básni Matčín hrob Šimona Fagella Villatica na str. 281 (zde je též formální nedopatření: přehození údajů o dvou jeho básních; stejné nedopatření postihlo na str. 295 čtvrtou a pátou báseň Mitisovu), chybějí také údaje o třech posledních básních Matouše Collina na str. 284.

Vnucují se i některé další výhrady, doplňky a podněty (např. v poznámkách by bylo vhodné vázat básně a jejich tvůrce těsněji s dobou vzniku), ale recenzent nesmí ztrácet ze zřetele, že jde o první výběr z rozsáhlé produkce, a jako každý výběr je do značné míry subjektivní, a že je to první větší pokus o překlad aspoň části této produkce. Helena Businská neusilovala o překlad v pravém slova smyslu; místy vystupuje u paralelně otištěných textů zřetelně volný vztah české verze k latinské předloze, což je ovšem často vysvětlitelné snahou zachovat i v českém znění původní veršový rozměr. Nabízí se tu analogie s metodou J. A. Komenského při přebásňování žalmů: zvolený časoměrný rozměr ovlivňoval míru závislosti parafráze na králické předloze. Také Businské bránily původní veršové útvary ve snaze po adekvátním přetlumočení uměleckých prostředků předlohy, z níž se do české verze dostaly častěji jednoduše figury než tropy a než specifické způsoby syntaxe uměleckého jazyka.

Recenzovaný výbor otupuje vyhraněnost starších literárněhistorických soudů, např. o vylučném kosmopolitismu latinské humanistické poezie, o její kabinetní tematice aj. „Renata poesis“ je tematicky dosti pestrá, takže v ní najdeme témata vlastenecká a sociální – někteří její tvůrci měli vyvinutý smysl pro pokrokovou minulost svého národa i pro jeho aktuální potřeby (ostatně jsou mezi nimi též tvůrci česky psané literatury, jako Martin Kuthen, Pavel Aquilinas, Vavřinec Benediktí aj.), byli si vědomi významu míru pro lidskou společnost, dovedli odsoudit nespravedlnost a zaujmout stanovisko k soudobým událostem, uměli vyjádřit citové zaujetí, vztah k přírodě apod. Přes rozdílný jazykový základ dají se vystopovat četné tematické a motivické shody mezi literaturou latinskou a českou, vždyť obě vyrůstaly z téže doby a nezřídka reagovaly na touž problematiku. Proto bude třeba pozorně studovat jejich myšlenkové a umělecké hodnoty i vzájemné souvislosti a vzájemný vliv obou oblastí a také působení latinské tvorby na další tvorbu českou, event. i slovenskou, a to nikoli pouze oficiální, ale jejím prostřednictvím i na tvorbu pololidovou a lidovou. Z hlediska jistých analogií připomínám např. útvary veršovaného otčenáše nebo chvály selského stavu, které nacházíme jak v latinské literatuře humanistické, tak v pobělohorské literatuře pololidové, srov. např. Dominica oratio Tomáše Mitise a Lamentatio rusticana V. Fr. Kocmánka nebo Šentygarovu báseň Beatus, arcis qui procul negociis abest a Píseň o chvále stavu sedláckého M. Markoviče staršího (tyto analogie jsou pozoruhodné mimo jiné též posuny v sociální oblasti).

Zaměřením na dvojí publikum dají se u recenzované edice vysvětlit některé nedostatky, např. to, že zde chybějí odkazy na odbornou literaturu nebo někdy přesné citace titulů; tak třeba na str. 300 a 301 postrádáme přesný údaj o Lupáčově spise *Rerum Boemicarum ephemeris sive Kalendarium historicum* (1584) nebo na str. 308 ve vysvětlivkách ke Campanovu Žalozpěvu nad smrtí Daniela Adama z Veleslavína nejsou zaznamenány narážky na spisy *Politia historica*, *Kalendář historický* a na dva *Veleslavínovy* slovníky. Za hlavní literárněhistorický a bibliografický zdroj poučení se jistě pokládá nedokončená *Rukověť* (Jan Martinek je ostatně jedním ze dvou autorů jejího pokračování), nicméně někde se přímo vnucovaly určité bibliografické odkazy.

Z Martínkova stručného úvodu (i ten je latinský a český) je významné zejména zjištění tří rysů, jimiž se humanistická latinská poezie liší od latinské poezie středověké, tj. snaha po klasickém vyjadřování a užívání metrických útvarů běžných u básníků Augustovy doby, uplatnění motivů z antického bájesloví a zdůraznění zřetele k obecně lidským problémům i k osudům jednotlivců (str. X). Třetí rys chápe Martínek ve smyslu postupujícího zesvětštění literatury a tato tendence byla podle mého soudu součástí širšího procesu latinizace literatury a její zainteresovanosti na společenské problematice, tedy jevu nepochybně odlišného od středověku. Přesvědčivý důkaz toho poskytují Collinovy elegie na následky prořázky prvního protihabsburského odboje z let 1546–1547 pro české království a pro Prahu, básně líčící velkou povodeň v Praze roku 1598 i jiné přírodní pohromy s katastrofálními důsledky pro obyvatelstvo, básně s protitureckými náměty, básně podporující stavovské povstání z let 1618 až 1620 (srov. např. Včelínovu skladbu Ziska redivivus a Václava Clemense Funestis agitata fatis Bohemia 1619), básně proti krutovládě (např. Tyrannisi Jana Felixe Strejce) aj.

Latinská poezie období renesance byla zatím zpřístupněna jen ojedinělými edicemi některých děl (např. Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic v originále či v obrozenáckém překladu Karla Al. Vinařického) nebo ve fotomechanické edici Flory Kleinschnitzové Vox saeculi (Praha 1931), v nevelkých výběrech Bohemia latina od Karla Hrdiny (Praha 1931) a Ukázky středověké a novověké latiny od Bohumila Ryby a Karla Hrdiny (Praha 1938) nebo v básnických parafrázích Kamila Bednáře Med a hořec (Praha 1942). Právě proto je význam dvojjazýčného výboru „Renesanční poesie“ průkopnický. V hlavních rysech bude jistě poučením a směrnicí při práci na 3. díle tzv. akademického Výboru z české literatury, kde ovšem bude možno zařadit latinskou humanistickou tvorbu do bližších souvislostí tehdejší literární produkce i do celého kulturního kontextu v etapě mezi koncem husitství a Bílou horou.

Milan Kopecký

Vlasta Vlašínová, *Satira okřídlená fantazií* (Lidové nakladatelství, Praha 1975, 168 stran).

S výjimkou několika málo studií publikovaných časopisecky (František Chalupa, Jaromír Hrubý) či jako součást širě pojatých pojednání (Jan Máchal, Julius Dolanský, Bohumil Neumann) a kromě starší, rusisticky zaměřené knihy Sergije G. Vilinského (O literární činnosti M. J. Saltykova-Ščedrina; Spisy Filosofické fakulty MÚ, Brno 1928) neměli jsme až dosud k dispozici práci, která by souhrnně zhodnotila autorovo rozsáhlé dílo v jeho ideové umělecké i stylistické vývoji a zároveň se zabývala proměnlivými osudy jeho literárního odkazu v českém prostředí i posouzením jednotlivých překladů. Zhruba tyto hlavní úkoly vytkla si knižní monografie brněnské rusistky Vlasty Vlašínové, vydaná u příležitosti 150. výročí narození M. J. Saltykova-Ščedrina.

Vlašínová věnovala rozličným stránkám tvorby Saltykova-Ščedrina (především analýze jeho českých přetlumočení, ale např. také dramatickým pokusům nebo příčinám slabé recepce satirikova díla v našem prostředí) již desítku dílčích studií; moskevské nakladatelství Literaturnoje nasledstvo pak chystá její práci Česká kritika o M. J. Saltykovu-Ščedrinovi. Spolehlivou oporu mohla autorka najít také v poměrně obsáhlé sovětské literatuře (A. S. Bušmin, J. J. Elsberg, M. S. Gorjačkina, V. J. Kirpotin, S. A. Makašin, I. I. Pokusajev, D. I. Zolotnickij aj.). V knize *Satira okřídlená fantazií* (takto charakterizovala Saltykovův styl známá matematická S. V. Kovaljovská) zachycuje Vlašínová v pěti ústrojně rozčleněných kapitolách tvorbu Saltykova-Ščedrina zhruba v chronologickém sledu, který zároveň vytváří pozoruhodnou logiku žánrového vývoje spisovatelovy satiry. Přihlíží přitom k autorovu postupně se radikalizujícímu světonázorovému vývoji, který se při usilovném hledání pravé příčiny sociálních rozporů a cesty k jejich odstranění kriticky vyrovnával s utopickým socialismem, liberalismem, slavjanofilstvím, revolučním demokratismem i nacionalismem. Biografické údaje spolu se sledováním Ščedrinovy publicistiky (byl dlouholetým spolupracovníkem a také obětavým redaktorem časopisů *Sovremennik* a *Otečestvennyje zapiski*) neshrnuje badatelka do samostatného oddílu, ale vřazuje je jakoby „mimořádně“ do vlastní analýzy literárního díla. Šestý a sedmý oddíl knihy přináší zobecnění dřívějších poznatků.

Úvodní kapitola *Obrázky a črty* sleduje počátky literární dráhy Saltykova-